

Hanuš Rozsypal

**ZÁKLADY
INFEKČNÍHO
LÉKAŘSTVÍ**

Základy infekčního lékařství

Hanuš Rozsypal

Recenzovali:

prof. MUDr. Michal Holub, Ph.D.

prof. MUDr. Pavel Chalupa, CSc.

MUDr. Jaroslav Koten

MUDr. Dan Veselý (2. vydání)

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Druhé, upravené vydání

© Univerzita Karlova, 2023

© Hanuš Rozsypal, 2023

ISBN 978-80-246-5443-0

ISBN 978-80-246-5494-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva	7
Předmluva k druhému vydání	9
Úvod	10
Výskyt a šíření infekcí	14
Patogeneze infekčních nemocí a imunologie infekce	17
Příznaky a průběh infekčních nemocí	21
Diagnóza	25
Laboratorní vyšetření infekčních nemocí	29
Protimikrobiální chemoterapie	35
Další specifické léčebné možnosti	79
Všeobecná léčebná opatření	86
Organizace péče o infekčně nemocné	101
Opatření při výskytu nakažlivých nemocí	110
Prevence a profylaxe infekčních nemocí	113
Posudková problematika infekčních nemocí	122
Bolest v krku: faryngitida nebo angína	124
Infekční mononukleóza a syndrom infekční mononukleózy	130
Jiná onemocnění krku a patrových mandlí	136
Infekce nosu, vedlejších nosních dutin a středního ucha	140
Infekce měkkých tkání obličeje a krku	146
Sufokující infekce laryngu	150
Chřipka a covid-19	154
Kašel a horečka: od bronchitidy po pneumonii	168
Infekční onemocnění dutiny ústní, jícnu a žaludku	190
Střevní infekce	199
Dehydratace, iontová disbalace a poruchy acidobazické homeostázy	215
Průjmové onemocnění kojení: prostá a toxická dyspepsie	219
Střevní parazitózy	224
Akutní virová hepatitida	233
Chronická hepatitida	244
Jiná onemocnění jater, žlučových cest a diferenciální diagnostika ikteru	249
Vybrané infekční nemoci dutiny břišní	259
Infekce močových cest	265
Sexuálně přenosné nemoci	275
Infekční nemoci s exantémem	279
Infekce kůže a podkoží	298
Infekce měkkých tkání	310

Infekční komplikace ran	318
Infekce kostí a kloubů	330
Neuroinfekce	342
Obrny provázející infekce	367
Prionové nemoci centrálního nervového systému	374
Infekční onemocnění oka	378
Lymfadenopatie	385
Infekce lidským virem imunodeficiencie (HIV): rozpoznání a léčba	392
Zdravotní komplikace infekce lidským virem imunodeficiencie (HIV)	403
Únava jako hlavní projev nemoci	412
Odchytky krevního obrazu u infekcí a infekce krvetvorných buněk	417
Infekce krevního řečiště včetně sepse	421
Infekční endokarditida	434
Přetrvávající horečka jako téměř jediný projev nemoci	457
Malárie a diferenciální diagnóza horečky cestovatele	460
Jiné zdravotní problémy cestovatele	474
Infekce v těhotenství	485
Vrozené infekce a infekční nemoci novorozenců	496
Infekce seniorů	504
Infekce osob s vrozenou imunodeficiencí	506
Infekce osob s cystickou fibrózou	508
Infekce při imunosupresi navozené kortikosteroidy	510
Infekce při imunosupresi navozené cílenou biologickou léčbou	512
Infekce osob po transplantaci krvetvorných buněk nebo solidního orgánu	514
Infekce pacientů po splenektomii a s hyposplenismem	517
Infekce toxikomanů	520
Infekce alkoholiků a cirhotiků	522
Infekce osob s chronickým onemocněním ledvin léčených dialýzou	524
Infekce diabetiků	526
Infekce paraplegiků	529
Infekce bezdomovců a migrantů	531
Nozokomiální infekce včetně infekčních komplikací intenzivní péče	534
Biologické zbraně a bioterorismus	544
Výsoce nebezpečné nákazy	548
Seznam zkratk	555
Literatura	559
Rejstřík	561

PŘEDMLUVA

Bezprostředním podnětem pro napsání tohoto učebního textu bylo přesunutí výuky infekčního lékařství na 1. lékařské fakultě UK do čtvrtého ročníku. Studenti, kteří teprve vstupují do klinické fáze studia, a mnozí ještě ani nesložili zkoušku z farmakologie, radiologie a ani se neseznámili se základními klinickými obory, mají zvládnout obor s výrazně interdisciplinárními rysy.

Předkládaná učebnice je vedena snahou o ucelený výklad poznatků o infekčních nemocech v rozsahu požadovaném v pregraduální výuce lékařství. Informaci o infekcích student nalézá v literatuře a na internetu množství, ale získané údaje jsou často nevyvážené, akcentují různé teoretické, např. historické nebo mikrobiologické aspekty, přičemž klinické popisy jsou chudé, a někdy dokonce neodpovídají realitě. Snadno dostupné studentské přehledy na Síti jsou většinou nesčíslněkrát prepisované kompiláty, jejichž pisatelé samozřejmě postrádají konkrétní představu o sdělovaných skutečnostech. Dávno překonané pravdy jsou většinou nekriticky zakomponovány mezi nejnovější fakta. Z toho důvodu nabízíme učební pomůcku, která se pokouší krok za krokem vést od základních poznatků k složitějším úvahám, zdůrazňuje stále rozlišování podstatného od vedlejšího a ustavičně připomíná vazby mezi předkládanými fakty. Velká pozornost je věnována i tradičním vyšetřovacím metodám a fyzikálnímu nálezu. Diferenciální diagnóza je zařazena až za přehled nozologických jednotek. V tomto oddíle bývá začleněn i návod k posouzení tíže stavu. Text má podněcovat radost z detailního poznání i běžných a na první pohled nezajímavých diagnóz. Chce se vyvarovat obvyklé chybě výuky, kdy se v nepřiměřené proporcii věnuje čas vzácným diagnózám až vysloveným kuriozitám. Studentům musí být z textu jasné, které příznaky jsou skutečně typické, které sice nejsou tak časté, ale jsou přesto charakteristické, a také které laboratorní hodnoty jsou nejen pozitivní a negativní, ale i mírně, středně nebo velmi zvýšené či snižené. Učebnice je vydatným zdrojem informací, přesto počítá s tím, že velký podíl přípravy na diagnostiku, léčbu a prevenci infekčních nemocí zůstává v živém vyučování a jeho nezastupitelné praktické složce u lůžka pacienta.

Uspořádání učebnice není zcela konvenční. Na pracovišti jsme strávili řadu hodin diskusí nad uspořádáním i náplní jednotlivých kapitol. Rukopis užíval dlouhou dobu, byl mnohokrát upravován a zkracován. Podnětné připomínky jsem získal od spolupracovníků z infekční kliniky, jimž patří vřelý dík. Milou povinností je vyjádřit vděk recenzentům, kteří pečlivě přečetli celý text a opatřili cennými poznámkami. Významný vliv na kvalitu učebnice měli pracovníci nakladatelství, jimž rovněž patří mé upřímné poděkování.

Závěrem přeji studentům i ostatním zájemcům, aby v učebním textu našli spolehlivé poučení o infekčních chorobách a hlavně si osvojili realistický a úsporný způsob stanovení jejich diagnózy. Ať učebnice fundamentální a praktické infektologie poslouží nejen pro zkoušku z infekčního lékařství, ale ať po ní sáhnou i lékaři v praxi. Ve svém důsledku by se získané znalosti měly projevit v kvalitě péče o infekčně nemocné.

V Praze dne 12. ledna 2015

autor

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ

Od prvního vydání učebnice uplynulo osm let. Za tuto dobu se prohloubilo naše poznání infekčních nemocí, docenil se význam mikrobioty, vylepšily se možnosti průkazu agens, zejména v oblasti molekulárně biologických, imunochromatografických a hmotnostně spektroskopických metod. Mimořádně se rozšířila paleta antiinfektiv, zejména antivirotik, díky čemuž se chronická hepatitida C stala vyléčitelnou infekcí. Některé infekce projevíly novou tvář, jiné se rozšířily do nových oblastí.

V posledních letech jsme konfrontováni s mimořádnou světovou událostí, se kterou se lidstvo setkalo naposledy před více než sto lety. Pandemie covidu-19 vedla k ochromení mnoha oblastí lidské činnosti. Po několik měsíců se změnilo složení pacientů na klinikách, lékaři různých specializací se museli rekvatifikovat na infektology a ošetřovat pacienty s novou nemocí. Logicky se změnila náplň a zvýšila prestiž oboru infektologie. Lékaři všech specializací si osvojili protiepidemická opatření. Bohužel negativních dopadů epidemie covidu-19 je mnohonásobně více. Nežádoucím způsobem byla zasažena i praktická výuka na lékařských fakultách. Ačkoli se našly všelijaké cesty ke zdokonalení výuky, přednášky byly zpřístupněny na výukových portálech a na webu se rozšířila nabídka kazuistik, učebnice si ponechává ve výuce své důležité místo. Zůstává základním uceleným zdrojem informací, pomáhá utřídit získané poznatky a zároveň nastavuje měřítko pro potřebný rozsah požadavků ke zvládnutí učebního předmětu.

Otvíráte vylepšené a poněkud rozšířené druhé vydání učebnice. Stejně jako v původní verzi je struktura textu otevřená, pevně hierarchická a pro každý oddíl totožná. Graficky odlišené boxy poskytují zhuštěnou informaci o nemocech, resp. skupinách léků, jsou základem pro zapamatování zásadních informací, ale ostatní text slouží jako tmel mezi předkládanými fakty a spojuje je do logických souvislostí. Nové vydání dovolilo odstranit některé drobné věcné a technické nedostatky, zrevidovat obrazový materiál a uskutečnit změny v kapitolách, kde si nové objevy, vývoj poznání a pokroky v diagnostice a léčbě vyžádaly úpravy. V tom srdečně děkuji svým kolegům a zejména recenzentovi druhého vydání za neocenitelnou pomoc a podnětné rady.

Na některých místech učebnice obsahuje látku, jejíž znalost sice není po studentech bezprostředně požadovaná, ale dokresluje představu o dané problematice a nastiňuje budoucí požadavky na lékaře po nástupu do praxe.

Věřím, že se v učebnici budete snadno orientovat, oblíbíte si ji a naleznete v ní mnoho poučení. Hodně radosti z poznání a úspěch při zkoušce z infekčního lékařství vám přeje

V Praze dne 30. ledna 2023

autor

ÚVOD

Infekční lékařství (infektologie) je obor zabývající se diagnostikou, léčením a výzkumem nemocí, v jejichž patogenezi hraje rozhodující úlohu **infekční proces**. Tento proces je projevem a důsledkem vzájemného působení patogenního agens a vnímavého jedince, jeho krajním projevem je infekční nemoc. Infekce zasahuje celý organismus i jeho jednotlivé části a obor infektologie se tak prolíná s řadou dalších, nezřídka monoorgánově orientovaných oborů. **Původci infekčních nemocí** mohou být bakterie, viry, houby (mykotické mikroorganismy) a živočišní paraziti. Jsou živí a proměnliví, dokáží se množit a vyvolat ve vnímavém organismu soubor změn, které se mohou projevit jako infekční nemoc. Lékařsky významnými mikroorganismy se zabývá **lékařská mikrobiologie**.

Infekční nemoci provází člověka od nepaměti. Některým infekcím se člověku podařilo nevědomky bránit, např. již v pravěku používání ohně omezilo přenos bakterií a parazitů alimentární cestou. Později ke zlepšení ochrany před nemocemi přispělo dodržování hygienických zásad formulovaných v náboženských textech. Se vznikem městských aglomerací ve starověku se člověk stával snadnou kořistí šířících se infekčních nemocí. Výskyt epidemií byl často vázán na válečná tažení, kdy se vedle koncentrace lidí negativně uplatnily špina, hlad, stres a celkové strádání. Populace středověké Evropy byla decimována morovými ranami. Poznatky z medicíny byly velmi ubohé a hromadný výskyt nemocí byl zdůvodňován kosmickými (vesmírnými) a telurickými (zemskými) faktory. Výrazem křesťansky pojatého milosrdenství bylo zakládání nemocnic, latinsky hospitium a odtud i slovo „špitál“. Malomocní byli ze společnosti vyobcováni do leprosarií. Teprve konec 15. století přinesl nové objevy a revoluční teorie, nové přírodovědné poznatky a převratné vynálezy (mikroskop). Objevila se koncepce infekčnosti – kontagiozity (G. Fracastoro). Do medicíny byl vnesen důraz na pozorování nemocných a experiment. Pečlivým pozorováním infekčních nemocí vynikl anglický lékař T. Sydenham, který jasně vymezil řadu nozologických jednotek. Předpokladem pro chápání infekce jako působení mikroorganismů byly objevy v mikrobiologii. A. van Leeuwenhoek byl patrně první, kdo pod mikroskopem pozoroval mikroby (ze zubního plaku).

V potlačení infekčních nemocí se prosadila zejména všeobecná hygienická opatření. Jako průkopník dezinfekce proslul zejména I. F. Semmelweis. Jeho myšlenka dezinfekce chlórovou vodou před lékařským vyšetřením k snížení rizika horečky omladnic (puerperální sepse) se těžko prosazovala přes neskryvaný odpor tehdejších lékařských autorit a obtížně se zaváděla i prevence chirurgických ranných infekcí rozprašováním roztoku kyseliny karbolové chirurga J. Listera. J. Snow rozpoznal souvislost mezi šířením cholery a zásobováním pitnou vodou. Specifickou ochranu před infekčními nemocemi představuje očkování. Ač myšlenka očkování

byla známa starověkým civilizacím Asie, pro západní medicínu bylo na konci 18. stol. znovuobjeveno E. Jennerem. Jeho objev předběhl dobu a další zásadní objevy v aktivní a pasivní imunizaci byly učiněny až po roce 1880. Proslulý L. Pasteur v roce 1885 očkováním ochránil před vzteklinou chlapce pokousaného vzteklým psem.

Pro chápání podstaty a diagnostiku infekčních nemocí měly rozhodující význam objevy bakterií v druhé polovině 19. století. R. Koch v roce 1876 potvrdil zárodečnou teorii a stal se jedním ze spoluzakladatelů lékařské bakteriologie. Od druhé poloviny 19. stol. byly objeveny hlavní patogenní bakterie: mezi nimi původce lepry (Hansen), kapavky (Neisser), břišního tyfu (Eberth, Gaffky), tuberkulózy (Koch), cholery (Koch), záškrtu (Klebs, Löffler), tetanu (Nicolai, Rosenbach, Kitasato), epidemické cerebrospinální meningitidy (Weichselbaum), brucelózy (Bruce), salmonelózy (Gärtner), moru (Yersin, Kitasato), botulismu (van Ermen-gem) a bacilární úplavice (Shiga, Kruse). Další objevy stály u zrodu imunologie: I. I. Mečnikov objevil fagocytózu, E. von Behring a S. Kitasato objevili sérum proti difterickému toxinu, a tím dali vzniknout séroterapii. V téže době P. Ehrlich rozpoznal význam protilátek.

Zlom v léčbě infekčních nemocí přinesl v 20. a 30. letech 20. století objev chemoterapeutik a antibiotik. Roku 1929 A. Fleming objevil první antibiotikum – penicilin (E. B. Chain a H. W. Florey jej připravili do klinicky použitelné formy). G. Domagk syntetizoval antimetabolit Prontosil, předchůdce sulfonamidů. S. A. Waksman objevil u půdních mikroorganismů – streptomycet – streptomycin, první antibiotikum proti tuberkulóze. Ve 2. polovině 20. století bylo objeveno množství antibiotik a syntetizována řada chemoterapeutik. Koncem 50. let zavládla optimistická představa, že problematika infekčních nemocí je díky antibiotikům ve spojení se zásadami veřejného zdravotnictví, zejména očkováním, navždy vyřešena. Ale v dalších dekádách se ukázalo, že představa úplného vítězství nad infekčními nemocemi je předčasná. Nejenže se mnohé potlačené infekce stále vyskytují, ale některé se znovu objevily.

V posledních dvou desetiletích 20. století byli dále odhaleni původci i dříve známých chorob: lymeské borreliózy (W. Burgdorfer) nebo určité části vředové gastroduodenální choroby (B. Marshall a R. Warren), v roce 1981 byl rozpoznán syndrom získané imunodeficiency (AIDS) a dva roky nato byl objeven původce – lidský virus imunodeficiency – HIV (L. Montagnier, F. Barré-Sinoussi). Ve stejné době se rozvíjí technologie molekulární biologie, včetně polymerázové řetězové reakce – PCR (K. Mullis), které zdokonalují diagnostiku infekcí. Současně se více či méně úspěšně hledají antimikrobiální léky. Účinná je léčba proti infekci HIV (ART), jejíž základní komponentou je tenofovir českého biochemika A. Holého, a téměř dokonalá jsou přímo působící antivirotika (DAA), která učinila z nebezpečné chronické hepatitidy C vyléčitelné onemocnění.

Bohužel ani prvních dvacet let 21. století neukazuje, že by svět šel do zlatého věku bez infekcí. Nárůst světové populace lidí, změna klimatu, znečišťování ovzduší, odlesňování, introdukce určitých druhů živočichů, masové používání chemických látek, nadužívání antibiotik - to vše vytváří podmínky pro vznik nových infekcí. Rychlé šíření těchto nákaz je pak usnadněno migrací lidí mezi kontinenty, cestováním letadlem i světovým obchodem se zemědělskými produkty. S nebezpečnými epidemiemi některých závažných nemocí se vypořádávali jinde ve světě: roku 2014 s horečkou ebola, roku 2016 s následky infekcí virem Zika. Epidemie nových koronavirových nemocí dýchacího ústrojí – SARS v roce 2003, MERS v roce 2012 – se leteckou dopravou začaly nebezpečně šířit do světa, ale přísnými protiepidemickými opatřeními se je podařilo zvládnout. Tehdy postihly desítky tisíc lidí, ale v Evropě a Severní Americe se registrovaly jen jednotky případů. Ani obávaná pandemická chřipka (H1N1/2009) v polovině roku 2009 nenabyla rozměrů, jaké se od ní očekávaly. Byly to jen

Obr. 1 G. Fracastoro

Obr. 2 T. Sydenham

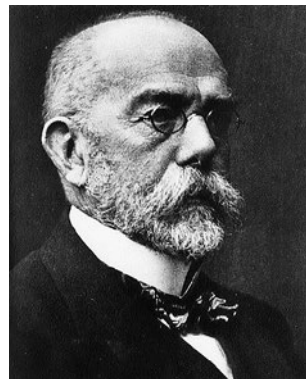
Obr. 3 I. F. Semmelweis

Obr. 4 E. Jenner

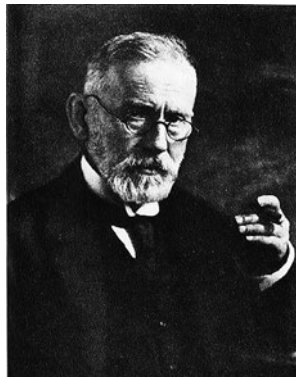
Obr. 5 L. Pasteur

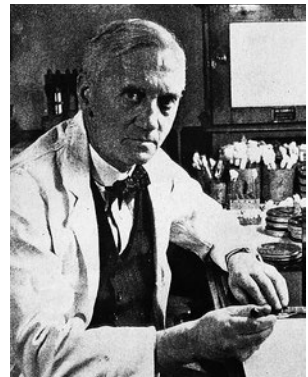
Obr. 6 R. Koch

Obr. 7 E. von Behring

Obr. 8 P. Ehrlich

Obr. 9 A. Fleming

Obr. 1–9 Tablo osobností

předehry kataklysmatické nemoci – covidu-19, který se objevil koncem roku 2019 a během tří měsíců se rozrostl do pandemie, s níž se lidstvo potýká dodnes.

U nás se infekčním nemocem zpočátku věnovali internisté (B. Eiselt, J. Thomayer, J. Pelnář) a pediatri (B. Neureutter, J. Brdlík). Rozmach oboru nastal po druhé světové válce, k čemuž vedl poměrně vysoký výskyt infekčních nemocí a současně nevídané zdokonalení léčby (séroterapie, sulfonamidy, antibiotika). Za zakladatele infektologie jako samostatné disciplíny u nás je považován profesor J. Procházka. K oborové emancipaci přispělo posílení role státu a uplatňování modelu izolace infekčních nemocí. Zahájení rozsáhlých plošných očkovacích programů v 50. letech 20. století vedlo k vymýcení mnoha těžkých nakažlivých nemocí (záškrtu, obrny, pertuse); v 60. letech pak poklesla prevalence některých dalších infekcí (tuberkulózy, břišního tyfu, syfilidy). Využívání represivních opatření mělo blahodárný vliv na vývoj nemocnosti i postavení oboru infektologie a epidemiologie. Naši odborníci si tehdy vydobyli i mezinárodní uznání (eradikace pravých neštovic – K. Raška). Postupně se začaly objevovat i stinné stránky – nebral se ohled na jednotlivce, represivní přístup se uplatňoval i bez logického opodstatnění, pacienti byli vcelku bezdůvodně drženi v nemocnici do negativity laboratorních testů. Z tohoto postavení se musel obor transformovat do dnešní podoby, aby odrážel nároky moderní medicíny, výskyt nozokomiálních infekcí, infekcí imunosuprimovaných osob a problematiku importovaných nákaz.

Infekční nemoci postihující kterýkoli orgán a všechny věkové skupiny jsou samozřejmě předmětem zájmu i většiny lékařských oborů. V základní podobě musí infekční nemoci léčit kterýkoli lékař a na kterémkoli oddělení, nicméně komplikované případy, diferenciální diagnostika, výběr a vedení složitější antibiotické léčby, infekce různě disponovaných jedinců, intenzivní péče s potřebou izolace pacienta jsou tématy, jejichž dominantní postavení infektologii zůstává nebo by – ku prospěchu pacientů – mělo zůstat.

VÝSKYT A ŠÍŘENÍ INFEKČÍ

Infekční nemoci se vyskytují sporadicky, epidemicky nebo endemicky. **Epidemie** je forma výskytu infekční nemoci, kdy dojde k nahromadění případů v časových i místních souvislostech. Epidemie postihující rozsáhlé oblasti nebo celé kontinenty se označuje jako pandemie. **Endemický výskyt** je omezen na určité území bez časového omezení. Výskytem infekčních nemocí a procesem jejich šíření se zabývá **epidemiologie**. Vedle studia podmínek šíření nálezů a metod jejich předcházení, potlačení či eliminace tento vědní obor vyvinul nástroje pro popis hromadně se vyskytujících onemocnění a epidemiologie překročila rámec studia infekčních nemocí.

ŠÍŘENÍ NÁKAZY

Charakteristickou vlastností většiny původců infekčních nemocí je schopnost být přenesen z člověka na člověka, u zoonóz je původce přenesen ze zvířete na člověka. Nozokomiální infekce (nemocniční nákazy, NN) jsou přenosná onemocnění získaná v souvislosti s pobytem ve zdravotnickém zařízení (obvykle během hospitalizace). Jsou popsány na jiném místě.

Proces šíření nákazy (epidemický proces) se skládá ze tří článků:

- (1) *zdroje původce* – člověka nebo zvířete – nemocného nebo nosiče, výjimečně prostředí, v nichž přežívají nebo se rozmnožují původci a od nich se mohou nakazit jiní jedinci,
- (2) *přenosu původce* – cesty od zdroje k vnímavému jedinci,
- (3) *vnímavého organismu*, resp. vnímavé populace.

Cesty přenosu: U řady infekcí je více cest možného přenosu, většina však má některý z přenosů typický a převažující. To je určeno lokalizací původce ve zdroji, vlastnostmi původce, zejména odolností k zevním vlivům, a vstupní branou infekce. Přenos se děje přímo (kontaktem – dotykem, polibkem, sexuálním stykem, kousnutím, též kontaminovanými rukama – např. fekálně-orální přenos) nebo nepřímo (prostřednictvím faktorů přenosu). Nepřímý přenos se může uskutečnit

- a) *ingescí* – polknutím vehikula, tj. kontaminované vody nebo potravin (alimentární nákazy),
- b) *inhalací* – vdechnutím původce v aerosolu (kapének) či prachu (vzdušné čili volatilní a kapénkové nákazy),

- c) *inokulací* – prostřednictvím (krevsajících) členovců čili vektorem (transmisivní nákazy) nebo zraněním či zdravotnickou manipulací kontaminovanými předměty, zvláště jehlami (krevní nákazy),
- d) *kontaminací* – z kontaminovaných předmětů přicházejících do styku s povrchem těla (např. rané infekce).

Vnímavý organismus je jedinec, jehož okamžitý stav povrchových struktur, imunitního systému i různých fyziologických funkcí dovolí infekčnímu agens vyvolat onemocnění. Vstupní branou jsou sliznice dýchacích cest, gastrointestinální trakt, kůže a sliznice genitálu, spojivka apod. Intaktní kůže představuje pro většinu mikroorganismů nepřekonatelnou bariéru a mikroby pronikají do těla po porušení její integrity.

EPIDEMIOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA ZONÓZ

Zoonózy (z řečtiny zóon = zvíře) jsou nemoci přenosné z živočichů na člověka.

Výskyt: Z 250 známých zoonóz je běžných asi 80. Většina zoonóz se u lidí vyskytuje sporadicky, jen vzácně vzplanou epidemie, např. salmonelóza, Q horečky, žluté zimnice, japonské encefalitidy, západonilské horečky, horečky údolí Rift, americké koňské encefalomyelitidy, ale i tularemie nebo klíšťové encefalitidy.

Zdrojem infekce je zvíře. Podle ekosystému, ve kterém zoonózy cirkulují, se rozlišují zoonózy

- *synantropní* (urbánní, domestiké) – u nichž jsou nejčastějším zdrojem nákazy domácí zvířata nebo živočichové vázaní na lidská obydlí a
- *exoantropní* (sylvatické, ferální, přírodně ohniskové) – jejichž rezervoár se nachází ve volné přírodě (přírodním ohnisku) nezávisle na člověku.

Přenos se uskutečňuje přímo nebo nepřímo, typicky prostřednictvím vektoru – krevsajících (hematofágního) členovce (tzv. „transmisivní“ zoonózy).

Vnímavý jedinec: Přenosem na člověka infekční proces obvykle končí, člověk představuje slepou uličku epidemického řetězce. Je logickým pravidlem, že obligátní paraziti, neusmrcují svého specifického zvířecího hostitele, na kterého jsou evolučně adaptováni, ale naopak člověka, který je nahodilým hostitelem, mohou vážně ohrozit nebo dokonce usmrtit. Nepřekvapuje tedy vysoká letalita některých zoonóz (u vztekliny 100%). Některé zoonózy, zvláště synantropní, jsou typickými nemocemi z povolání u zemědělců, řezníků, veterinářů apod. Mezilidský přenos je výjimečný, výjimkou jsou některé hemoragické horečky (horečky ebola, lassa, krymsko-konžská). Některé infekce se mohou přenášet vertikálně – z matky na plod, resp. novorozence (toxoplazmóza, listerióza).

Prevence: Preventivní opatření jsou velmi různorodá a závisí na cestách přenosu původce. Týkají se nejen zdravotnictví, ale i hygieny výživy, veterinárního lékařství apod.

EPIDEMIOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA SAPRONÓZ

Sapronózy (z řečtiny sapos = ztrouchnivělý, shnilý) jsou nemoci přenosné na člověka z vnějšího neživého prostředí – půdy, vody, tlejících rostlin, exkrementů či rozkládajících se

mrtvol zvířat. Původce se v těchto substrátech množí, nejedná se tedy o pouhou perzistenci agens ve vnějším prostředí či sekundární kontaminaci předmětů či hmot. Agens sapronóz jsou schopna reprodukce jak v živočišném organismu (parazitická fáze), tak v prostředí (saprofytická fáze).

K sapronózám patří infekce

- a) bakteriální: legionelóza;
- b) mykotické: kryptokokóza, histoplasmóza, kokcidiodomykóza a
- c) protozoární: primární amébová meningoencefalitida.

Srovnání s antroponózami a zoonózami je uvedeno v tabulce 1.

Tab. 1 Kategorie nález podle biotopu původce

Typ nákazy	Zdroj nákazy	Mezilidský přenos
antroponóza	člověk	běžný
zoonóza	živočich	vzácný
sapronóza	neživý substrát	vzácný

PATOGENEZE INFEKČNÍCH NEMOCÍ A IMUNOLOGIE INFEKCE

Jen některé z mikroorganismů jsou **patogenní** (zkráceně patogeny), a tedy schopny proniknout do makroorganismu a vyvolat změny – **infekci** – a dokonce zjevné poškození – **infekční nemoc**. Infekce tedy neznamená za všech okolností nemoc. O tom, zda se projeví a v jaké tíži, rozhoduje mnoho okolností, zejména infekční dávka, virulence mikroba a obranné a ochranné mechanismy hostitele. Infekce, při níž se parazit v těle hostitele nemnoží, se označuje jako **infestace** (zamoření). Před infekcí je organismus (pasivně) chráněn a (aktivně) bráněn

- fyziologickými ochrannými bariérami – vlastnostmi a funkcemi kůže a sliznic
- imunitní odpovědí a
- (v poslední linii) zánětem.

Od infekce může být obtížné odlišit **kolonizaci**, což je osídlení tělesných povrchů nebo ran infekčním agens, které však nevyvolává ani poškození, ani zánětlivou odpověď.

VZTAH MEZI MIKROORGANISMEM A HOSTITELEM

Mezi bakteriemi i jinými mikroorganismy a hostitelem (makroorganismem) mohou nastat různé formy vztahů od symbiózy (soužití) přes komenzalismus po parazitismus (cizopasnic-tví). Z evolučního pohledu úspěšné druhy usilují o přežití, množení a zanechání potomstva, proto dobře adaptované mikroorganismy způsobují minimální škody a zachovávají hostitele v aktivním stavu pro další generace parazita. Určitý stupeň tkáňového poškození však může být nezbytný pro efektivní šíření do zevního prostředí – sekrety dýchacích cest, průjmem apod. Infekční nemoc je obecně výsledkem narušení rovnováhy mezi infekčním agens a hostitelem, kdy množství a virulence mikrobů zdolají ochranné a obranné mechanismy makroorganismu. Tato situace může vzniknout

- na jedné straně přílišným množstvím dostatečně virulentních mikrobů
- na druhé straně porušením fyziologických bariér a oslabením obranných mechanismů.

Reakce makroorganismu v nejlepším případě zajistí eliminaci mikroba, což vede k úzdravě, často i s úplnou odolností vůči reinfekci. V horším případě nastává rovnováha mezi mikrobiálními faktory a hostitelovou odpovědí, čímž vzniká perzistence mikroba a chronická infekce. V dalším životě pak může v důsledku oslabení obranných mechanismů různými vlivy (včetně imunosupresivních léčebných postupů) dojít k aktivaci infekce a vzniku onemocnění.

Patogenita čili schopnost vyvolat onemocnění je vlastnost celého druhu mikroorganismu, kterou umožňuje splnění čtyř podmínek: Mikrob musí

- a) přežít na povrchových strukturách, vniknout do hostitele a případně penetrovat do tkání,
- b) pomnožit se,
- c) odolat obranným mechanismům hostitele nebo zabraňovat podnětům k obraně a
- d) množením, produkcí toxinů nebo navozením imunopatologických stavů poškodit hostitele.

V rámci bakteriálního i jiného mikrobiálního druhu se jednotlivé kmeny liší svou schopností vyvolat onemocnění – tzv. **virulencí**. Rozdíly jsou dány mnoha okolnostmi, mimo jiné i přítomností faktorů (determinant) virulence, což jsou určité rozpoznatelné struktury a vlastnosti mikroba.

KŮŽE A SLIZNICE

Intaktní kůže je pro většinu mikroorganismů neprostupná. Proniknutí mikrobů brání

- rohová vrstva tvořená buňkami s keratinem, které se neustále odlučují,
- povrchový film z kožního mazu o slabě kyselém pH (4,5–5,5),
- přirozená kožní mikroflóra.

K narušení dochází nejspíše mechanickým poškozením a poraněním, k snížení odolnosti kůže přispívá ztráta její pružnosti a vláčnosti. Rozhodující cestou vniknutí infekce jsou invazivní zásahy, které prolomují integritu kůže (kanyly, katétry). Kůži pronikají bodací a savé ústní orgány krevsajících (hematofágních) členovců.

Sliznice jsou chráněny

- rychlým nahrazováním buněk (mikroby nemají dost času k adhezenci a množení),
- sekrecí a omýváním (hlenem, slinami, tekutinami v trávicím traktu, slzami, močí atd.),
- agresivně kyselým prostředím (v žaludku),
- mukociliárním transportem (v dýchacích cestách),
- protimikrobiálními působky v sekretech – např. lysozymem,
- sekrečními imunoglobuliny třídy A (sIgA),
- vycestovanými buňkami imunitního systému,
- přirozenou mikroflórou – která inhibuje růst patogenních bakterií a hub.

MIKROBIOTA

Určité oblasti lidského těla jsou trvale osídleny množstvím mikroorganismů – **mikrobiotou**. Spolu s lidskými buňkami tvoří složitý ekosystém, který funguje díky propracované symbióze. Pro složení mikrobioty se uplatňují faktory prostředí a životní styl, formování mikrobioty začíná už v raném dětství. Správné složení mikrobioty má význam pro trávení, regulaci imunitních funkcí, potlačení patogenních mikrobů, ale i ovlivnění psychického stavu. Mikrobiotu studuje **metagenomika** tím, že sekvenuje veškerou DNA v prostředí – **mikrobiom**, sleduje individuální i skupinové rozdíly, hlavně snížení diverzity mikrobiomu, dysbiózu či výskyt patobiontů. Zdravý mikrobiom není definován a modulace mikrobioty je zatím nahrazována zdravou stravou, probiotiky a fekální bakterioterapií (FMT).

IMUNITNÍ SYSTÉM

Základní funkce: Základní funkcí imunitního systému je rozlišení vlastních složek od cizorodých látek, mikroorganismů a abnormálních vlastních struktur, které by se mohly stát škodlivé, a tato nebezpečí eliminovat. Konečným cílem je zachování integrity organismu.

Složky imunitního systému: Imunitní systém je tvořen

- primárními lymfatickými orgány (kostní dřev a thymus),
- sekundárními lymfatickými orgány (lymfatické uzliny, slezina, slizniční imunitní systém),
- rozptýlenými buňkami imunitního systému a
- molekulami v tělních tekutinách.

V primárních lymfatických orgánech buňky imunitního systému vznikají a diferencují se, v sekundárních lymfatických orgánech dochází k interakcím mezi buňkami imunitního systému a cizorodými podněty a imunokompetentní buňky se zde pomnožují a terminálně diferencují. Lymfatické orgány vzájemně propojují krevní a lymfatické cévy, prostřednictvím nich buňky migrují a jejich pomocí se dostávají do orgánů a tkání.

Hlavní větve imunitního systému: Imunitní systém je vybaven mechanismy přirozené (nespecifické) a získané (specifické, adaptivní) imunity.

1. *Přirozená (nespecifická) imunita* reaguje na přítomnost určitých povrchových a nitro-buněčných molekul patogenních mikroorganismů – signálů nebezpečí (alarminů) – nezávisle na jim předchozí expozici. Nástroji nespecifické imunity jsou

- receptory rozeznávající nebezpečné mikrobiální struktury – pathogen-associated molecular patterns, PAMP (sacharidy, lipopolysacharidy, peptidové fragmenty) – zejména receptory rozeznávající molekulové vzory (pattern recognition receptors, PRR) a Toll-like receptory (TLR), C-lektinové receptory (CLR) atd.,
- fagocytóza,
- určité baktericidní látky, např. komplement,
- protivirové proteiny, zejména interferony.

2. *Získaná (specifická) imunita* reaguje na přítomnost určitých polysacharidových a bílkovinných struktur (antigenů) stimulací určitého buněčného klonu, jeho proliferací a tvorbou protilátek nebo likvidací poškozených buněk (cytotoxicitou). Mimoto vytváří paměťové buňky poskytující pozdější pohotovější odpověď.

Přirozená imunita představuje první protiinfekční linii, která je fylogeneticky starší a evolučně vysoce konzervována. Získaná imunita je mladší, je schopna vytvořit paměť a poskytnout pozdější pohotovější ochranu proti opakované infekci stejným patogenem. Mechanismy přirozené a získané imunity jsou vzájemně provázány a úzce spolupracují.

Vlastnosti: Imunitní systém je pro svou funkci vybaven jedinečnými vlastnostmi: rozptýlením v těle, schopností předávat informaci na dálku, zesilováním signálu kaskádami, regulovatelností a nakonec pamětí, která dovoluje účinnější obranu při opakované infekci.

ÚNIK MIKROBŮ OBRANNÝM MECHANISMŮM

Mikroorganismy, které vniknou do tkání, jsou většinou pohlceny a stráveny fagocytujícími buňkami. Přesto existuje řada bakterií, které úspěšně čelí fagocytóze (vyhnutím se pohlcení,

přežitím ve fagocytech nebo zničením fagocytů). Některé bakterie se chrání před komplemen-tem, jiné unikají před mechanismy získané (specifické) imunity.

ZÁNĚT

Zánět je odpověď organismu na poškození tkáně. Má primárně obranný význam, ale může přerůst do sebepoškozujícího procesu. Zánět je vyvolán infekcí (vitálními patogeny i pouhými signálními molekulami z rozpadlých mikrobů), ale také chemickými či fyzikálními vlivy nebo tkáňovou ischemií. Zánětlivá odpověď probíhá stupňovitě – od lokální po systémovou. Zesílení odpovědi je umožněno aktivací kaskád. Působky aktivují buňky, vedou k vazodilataci a lákají některé (např. fagocytující) buňky do ložiska zánětu. Vasodilatace a zvýšení propustnosti kapilár mají za účel imigraci buněk a pronikání biologicky aktivních látek do zánětlivého ložiska, ale na systémové úrovni mohou mít negativní dopad – hypotenzi a únik tekutiny z cévního řečiště. Na vazodilataci organismus reaguje aktivací sympatiku, zvyšuje se srdeční výdej, zrychluje se dýchání a mobilizují se energetické rezervy (zvýšení katabolismu).

Klinické projevy zánětu zahrnují příznaky na úrovni

- (1) lokální (Celsovy znaky uvedené v historických názvech): bolest („dolor“), zčervenání („rubor“), otok („tumor“), zteplání („calor“) a porucha funkce („functio laesa“),
- (2) celkové (syndrom systémové zánětlivé odpovědi, *systemic inflammatory response syndrome*, SIRS): horečku, tachypnoii a tachykardii.

Lokální a celkové příznaky jsou provázeny buněčnou odpovědí v krevním obrazu (hlavně leukocytózou, popř. leukopenií, posunem doleva), hormonální odpovědí (hl. produkce stresových hormonů) a vstoupem reaktantů akutní fáze zánětu (hl. CRP a prokalcitoninu).

Šíření a deregulace by směřovala k letálnímu konci. K zabránění dalšího sebezničujícího šíření zánětlivé odpovědi je proto organismus vybaven i protizánětlivými mechanismy (protizánětlivými cytokiny, inhibitory proteináz, antikoagulačními faktory), které se snaží ohraničit ložisko a tlumí zánětlivé děje. Na systémový zánět tak navazuje kompenzační protizánětlivá odpověď (*compensatory anti-inflammatory response syndrome*, CARS), čímž vzniká smíšená antagonistická odpověď (*mixed antagonistic response syndrome*, MARS). Vývoj infekce závisí nejen na škodlivém působení mikroorganismu, ale i na navození rovnováhy mezi prozánětlivými a protizánětlivými ději.

V důsledku hypoperfúze tkání nastává porucha funkce orgánů – polyorgánová dysfunkce (*multiple organ dysfunction syndrome*, MODS) přerůstající až v polyorgánové selhání (*multiple organ failure syndrome*, MOFS). Postiženy jsou některé, popř. všechny uvedené orgány: plíce, ledviny, srdce, mozek, játra, střevo a mimoto dochází k poruše hemokoagulace (za vzniku diseminované intravaskulární koagulopatie, DIC), případně k selhání nadledvin.